

**Ronald O. Richards, *The Pannonian Slavic Dialect
of the Common Slavic Proto-Language:
The View from Old Hungarian***

UCLA Indo-European Studies, Volume 2. University of California, Los Angeles, 2003. 234 lap.
(Sorozatszerkesztők VYACHESLAV V. IVANOV és BRENT VINE)

A szláv nyelvek történetének vizsgálatában sokat vitatott kérdés a VII–X. századi Pannóniában élő szlávok nyelvi és etnikai összetétele. Rekonstruálását többen is megkísérelték abban a reményben, hogy a területen beszélt ósszláv nyelvjárás(ok) azonosításával magyarázatot adhatnak

egyes szláv nyelvek későbbi különbségeire, illetőleg megtalálhatják azt a hiányzó láncszemet, amely a nyugati szláv újító jellegű déli nyelvjárásait összekapcsolja az archaikus délszláv dialektusokkal. Ezek a kísérletek eltérő következtetésekhez vezettek, s az eredeti kérdés lezáratlan maradt.

RONALD O. RICHARDS dolgozatában az ómagyar kori szláv jövevényszavak legkorábbi rétegére támaszkodva közelíti meg ismét a problémát. Több mint egy évezred távolából igyekszik összegyűjteni azt a korpuszt, amelynek elemei a honfoglalás idején vagy azt megelőzően kerülhettek a magyar nyelvbe (s így Pannóniához vagy a Kárpát-medencéhez köthető átvételek lehetnek), abban a reményben, hogy a szóállomány elemzésével feltárhatók a pannóniai szlávként azonosított szavak belső nyelvjárási különbségei is.

Richards az korpusz összegyűjtése, mind az adatok elemzése során elsősorban a történeti fonológia hagyományos és szigorú módszereire épít, munkáját e módszerek hangsúlyozott vállalása és következetes alkalmazása, ugyanakkor a problémák és a tudománytörténeti előzmények alapos és kritikus áttekintése jellemzi. – Magyar nyelvtörténet számára az idegen eredetű nyelvi elemek felhasználása az ősmagyar kor nyelvi rekonstrukciójában módszertani evidencia, ezért eleve érdeklődéssel figyeli a más nyelvek kutatói részéről folytatott hasonló kísérleteket. Kíváncsiságát fokozzák azok a nehézségek, amelyek az ilyen kutatások során szükségszerűen fölmerülnek. (Például az a dilemma, hogy területi szempontból a szlávssággal érintkező magyar nyelv sem egységes, e korszak magyar szöföldrajzáról azonban eléggé töredékes ismereteink vannak.)

A munka négy nagyobb szerkezeti egységre tagolódik. A bevezető fejezet a kérdéskör tudománytörténeti áttekintésével összekapcsoltan sorra veszi azokat a problémákat, amelyek a pannóniai szlávsság tanulmányozása során eddig felszínre kerültek, s jobbára megoldatlanok maradtak; így az avarok és a szlávsság kapcsolatának kérdéskörét, illetőleg a vizsgált időszakban Pannóniához köthető szlávok nyelvi és etnikai összetételére vonatkozó hipotéziseket. A második fejezetben a magyarba került, a magyar hangtörténet „szűrőjén” átbocsájtott szláv jövevényszavaknak az átvétel után bekövetkezett változásait (hanghelyettesítések, az eredeti szláv nazális magánhangzót tartalmazó szavak alakulása stb.) is figyelembe véve igyekszik rekonstruálni a szavaknak az átadó nyelvhez köthető hangalakját, illetőleg az átadás-átvétel idejét. Az elemzés célja az, hogy a magyar nyelv szláv jövevényszavainak tömegéből elkülönítse a további vizsgálatokhoz felhasználható legkorábbi réteget. – A következő szerkezeti egységben ennek az anyagnak az elemzését végzi el, végül a negyedik fejezetben eredményeit szembeesíti a bevezetőben ismertetett hipotézisekkel. Következtetései nem zárják le az eddig nyitott kérdéseket, azonban így is tanulságosak.

A munkának mind a négy fejezete igen sok információt tartalmaz, s meggyőzően tanúskodik a szerző tárgyi és módszertani alaposágáról. Érvéleése világos, gondolatmenete a számos részletkérdés beható tárgyalása ellenére jól összefogja a könyv szerkezetét. A kötet nyilván a szlavisztika kutatóinak és oktatóinak készült elsősorban, de hasznos lehet a magyar nyelvtörténet és őstörténet művelői számára is. (Igen tanulságos például, ahogyan Richards a honfoglalás előtti magyar–keleti szláv kapcsolatok jellegéről publikált véleményeket elemzi.)

A pannóniai avaroknak a térségben való megjelenése és kapcsolatuk az ott talált, illetőleg a szomszédos népekkel a kutatás meg-megújuló érdeklődésének tárgyai. (L. a könyvben hivatkozott irodalmat, elsősorban A. AVENARIUS és W. POHL műveit, továbbá FUTAKY ISTVÁN munkáját: Nyelvtörténeti vizsgálatok a kárpát-medencei avar–magyar kapcsolatok kérdésében. Mongol és mandzsú-tunguz elemek nyelvünkben. Universitas Kiadó, Bp., 2001., illetőleg KARA GYÖRGYNEK a könyvről írt recenzióját: MNy. 2002: 491–6.) Míg azonban a magyarság és az avarok érintkezésének lehetősége legfőljebb „többemeletes feltevés”-ként értelmezhető (vö. KARA i. h. 491), az avarok és a szlávsság egyidejű kárpát-medencei jelenlétét a történeti kronológia adatai is támogatják, így nyelvi-etnikai kontaktusuk fejtegetése-boncolgatása is elkerülhetetlen. (Az ezzel próbálkozótak igencsak bozotos terep várja.) Richards kedvvel merül el a szláv–avar kapcsolatokat taglaló hipotézisekben, ugyanakkor rávilágít ezeknek mindeddig kevésbé termékeny voltára is (20).

Hasonlóképpen összetett a bevezető fejezet másik kérdésköre, a pannóniai szlávsvág nyelv-
etnikai összetételének kutatástörténete. Az itt tárgyalt problémák egy része jól ismert a magyar
nyelvtörténész számára, hiszen az ómagyar kor elején átvett szláv jövevényszavaink közvetlen
nyelvi forrásainak meghatározását is érinti. Éppen ez az összefüggés indította a szerzőt arra, hogy
az összegyűjtött, egymásnak gyakran ellentmondó vélekedéseket szembesítse a magyar nyelv-
történeti kutatásokból nyerhető információkkal.

Külön fejezetet szentel Richards azoknak a módszereknek, amelyekkel várakozásai szerint
a magyar nyelv szláv jövevényszavainak tömegéből kiszűrhetők a pannóniai szláv eredetű átvételek.
Forrásairól, anyagának terjedelméről azonban nem szól, így ezekről meglehetősen nehéz képet al-
kotni. A hivatkozások szerint részben (nem túl friss) lexikológiai, etimológiai és hangtörténeti
szakirodalomra, részben a TESz.-re támaszkodott a korpusz összeállításakor. Mindenesetre az
e fejezetben bemutatott példaanyag az újabb magyar etimológiai szótárak tükrében eléggé szegé-
nyesnek mondható.

A könyv központi fejezete kétségtelenül a korpusz vizsgálata. Ennek során a szerző által-
ban jól hasznosította a magyar hangtörténeti információkat. Az ómagyar kori adatok helyesírásá-
val kapcsolatos következtetései azonban olykor eléggé problematikusak. (Például 142–43: a hét
napjaival kapcsolatos fejtegetésekben.) – Azokban az esetekben, amikor példáit nem a TESz. vagy
az EWUng. címszóanyagából vette a szerző, célszerű lett volna megjelölni az adatok forrását. Az 54–
8. lapokon közölt példasorokban csak elvétve akad olyan elem, amely nemhogy a szótárak cím-
szavaként, de a szótárak mutatóiban megtalálható volna (például *bridós*, *krupa*, *spik* stb.). Ezek
ugyan éppen a korpuszból kirekesztett későbbi átvételek, tehát a vizsgálatban nincs jelentőségük,
értelmezés és forrásmegjelölés híján azonban az olvasó hajlik arra, hogy kételkedjék, valóban
tagjai-e a magyar szókészletnek.

Nem meggyőző a *lednek* szónak a magyar etimológiai szótárakkal szemben korai átvételként
való minősítése. Ugyanakkor nehéz megérteni, miért maradt ki az összeállításból a régi *sántál* ige
(vö. *sánta*) vagy a *menszár* főnév (vö. *mészáros*), melyeknek vannak nazálist tartalmazó alak át-
vételét megerősítő korai adataik. Az előbb említettekkel együtt ez arra is felhívja a figyelmet,
milyen nagy szükség volna a magyar nyelv szláv jövevényszavairól készítendő új nagymonográfiára!

A könyvet a szerény külső ellenére általában gondos szerkesztés, korrekt hivatkozások jel-
lemzik. Ehhez képest feltűnőek a bibliográfiának a magyar könyvészeti adatokat érintő nem nagy,
de zavaró pontatlanságai (például a „Hungarian Language” című kötet vagy „A magyar nyelvjá-
rások atlasza” kezelésével kapcsolatban). – Egészében véve azonban RONALD O. RICHARDS dol-
gozata érdeklődésre méltó munka, amelyet megalapozottan ajánlhatunk a Magyar Nyelv olvasói-
nak figyelmébe.

ZSILINSZKY ÉVA